

TANK&TÆNK

CEPOS

KONSERVATISMENS IDÉHISTORIE

AF CHRISTIAN EGANDER SKOV

onsen' tere v' indivi
give tilladelse • lat.
konserva'tion (-en, -
vedligeholdelse •
se KONSERVERE.
konserva'tisme (-
indstilling, især
går ud på i vid
at bevare de b
forhold • se
kon'servativ o
vare det be
at lat. c

VELKOMMEN TIL CEPOS' TANK&TÆNK

Denne publikation er en del af CEPOS' TANK&TÆNK.

CEPOS' TANK&TÆNK henvender sig til elever og lærere på de gymnasiale uddannelser, studerende og andre, som ønsker indsigt i samfundsvidenskabelige sammenhænge, friheds- og rettighedsbegreber, det danske samfunds opbygning og udfordringer samt naturvidenskab.

På vores hjemmeside www.cepos.dk vil du kunne finde undervisningsmateriale i form af korte tekster og videoer, som bl.a. kan bruges i undervisningen på landets gymnasier – eller blot til at blive klogere.

Undervisningsmaterialet er under konstant udvikling, og der vil løbende blive tilføjet nye temaer og emner til siden.

CEPOS lægger vægt på, at artiklerne er skrevet af fagpersoner med solid viden og indsigt, så det faglige indhold er i højsædet.

Nogle af artiklerne formidler alene et fagligt indhold, mens andre er debatterende, dvs. at forfatteren enten drager egne konklusioner eller argumenterer for et synspunkt. Enkelte artikler er sat op overfor hinanden som forskellige vinkler på samme problemstilling.

Undervisningsmaterialet fra CEPOS' TANK&TÆNK er til fri afbenyttelse, så længe man husker at angive tydelig kilde.

Vi håber, at gymnasieelever, lærere, studerende, undervisere og øvrige interesserede vil få glæde af materialet, som forhåbentlig kan danne baggrund for gode debatter og medvirke til, at vi alle bliver klogere.

HVAD ER CEPOS?

Center for Politiske Studier (CEPOS) er en uafhængig borgerlig-liberal tænketank.

CEPOS søger at påvirke den politiske debat og derved de politiske beslutninger ved:

- at frembringe ny viden om samfundsindretningen gennem analyse og forskning
 - at udarbejde løsninger og konkrete forslag til ny politik
- at påvirke nutidens og fremtidens beslutningstagere gennem medier, møder, konferencer, publikationer og uddannelse

KONSERVATISMENS IDÉHISTORIE

KONSERVATISMENS IDÉHISTORIE

af Christian Egander Skov

Konservatismen ansås ofte for den af de klassiske ideologier, det er sværest at få hold på. Ikke mindst er det her et problem, at mange konservative vil afvise, at konservatismen overhovedet er en ideologi: Konservatismen er derimod forsvaret for den givne virkelighed imod utopierne, et forsvar for det konkrete over for det abstrakte og for livet over for teorien. Således anskuet kan alene tanken om en specifik konservativ, politisk teori forekomme uforenlig med konservatismen. Men konservatismen er en politisk ideologi, så vidt som vi derved bl.a. forstår et sæt af idéer, værdier og overbevisninger, der deles af signifikante grupper og udviser et gennemgående mønster. Faktisk er selve forestillingen om konservatismens ikke-ideologiske karakter et af dens definerende træk. Spørgsmålet bliver da, hvad begrebet konservatisme dækker over? Går vi til selve ordets betydning, kan man hurtigt konstatere, at ordet konservatisme stammer fra den latinske rod *conservare*, der betyder bevare. Men dermed bliver vi ikke meget klogere. For det første kan ingen ideologi defineres udtømmende med henvisning til dens navns etymologi. For det andet må vi spørge, hvad det i det hele taget er, konservatismen vil bevare? Vil den eksempelvis til enhver tid bevare status quo i sin helhed? Og er den udtømmende defineret ved konstateringen af, at den ønsker at bevare? Etymologien giver ikke en privilegeret indgang til udlægningen af så kompliceret en ideologisk struktur som konservatismens.

Som så meget andet kan spørgsmålet om konservatismens indhold kun besvares historisk, ved at se på, hvordan folk, der har forstået sig selv som konservative, eller er blevet forstået som konservative i deres samtid eller eftertid, har søgt at definere en politisk teori. Det følgende er således en idéhistorisk undersøgelse af konservatismen, som vil komme ind på en række hovednavne, der enten tilhører den konservative tradition eller i hvert fald har bidraget væsentligt til den. Jeg vil desuden lægge hovedvægten på konservatismens begyndelse samt på at fremhæve nogle hovedlinjer i konservativ samfundstænkning i det 20. århundrede samt i vor egen tid. Endelig vil jeg lægge særlig vægt på forholdet mellem konservatisme og liberalisme samt i at identificere de træk ved de forskellige konservative positioner, som til sammen kan siges at udgøre grundelementer i konservatismen som sådan.

OPGØRET MED DEN REVOLUTIONÆRE TÆNKNING

Man kan indledningsvist skelne mellem to betydninger, der ligger i selve begrebet konservatisme: Det kan betegne såvel en politisk ideologi som en almenmenneskelig disposition. Man kan som menneske være konservativ i den forstand, at man på et personligt plan er tilbageholdende i forhold til at acceptere nyt. Denne disposition har altid eksisteret, og i den forstand har der altid eksisteret konservatisme. Ja, man kan endog pege på, at langt de fleste mennesker på et eller andet plan er således disponeret. Men når vi taler om konservatisme som politisk ideologi, taler vi om et specifikt moderne og vestligt fænomen, hvis rødder kun går tilbage til slutningen af 1700-tallet. Man siger normalt, at konservatismen opstod som en reaktion imod Den franske revolution i 1789, men det er mere præcist at sige, at konservatismen opstod som en reaktion imod visse radikale træk ved den politiske og sociale tænkning i oplysningstiden, træk som vel at mærke har præget den moderne verden i det hele taget.

Med oplysningstænkningen opstod en ny måde at tænke politik, som i sidste ende var funderet i en specifikt moderne tro på, at mennesket selv, i kraft af sin egen fornuft, kunne skabe historie, gøre verden bedre end den aktuelt var. Konservatismen reagerede imod den radikale følgeslutning af denne tanke, nemlig at den bestående samfundsorden var en hindring, der blot skulle ryddes af vejen som et led i en emancipatorisk bestræbelse; at der med andre ord måtte tages et radikalt opgør med den bestående orden, normer, skikke, hævdvunden moral og traditioner for at frigøre mennesket og sætte det i stand til at leve i frihed, dvs. alene bundet af sin egen fornuft. Kritikken mod den radikale oplysningstænkning blev fremført af flere af dem, der ofte regnes for indflydelsesrige tidlige konservative. En gruppe, der tæller så forskelligartede skikkelser som de stærkt antiliberaler franskmænd Louis de Bonald (1754-1840) og Joseph de Maistre (1753-1821), tyskeren Justus Möser (1720-1794), der var kritisk over for den oplyste enevælde, den skeptiske skotske oplysningstænkter David Hume (1711-1776), den amerikanske *founding father* John Adams (1735-1826), og ikke mindst den irsk-engelske politiker og filosof Edmund Burke (1729-1797), der mere end nogen anden er blevet fremhævet som "konservatismens fader".

Det var Burke, der klarest formulerede en konservativ samtidskritik, da han i 1790 bogen *Reflections on the Revolution in France*, der var en direkte reaktion på Den franske revolution.¹ Bogen formulerede en indflydelsesrig kritik, der ikke blot angreb revolutionen som begivenhed, men søgte bag om den og fandt den ødelæggende samfundsomstyrtnings årsag i en radikal variant af oplysningstænkningen. Burke identificerede et iboende totalitært potentiale i den radikale oplysningstæknings krav om "frihed, lighed og broderskab", og forsøgte samtidigt at hævde et andet grundlag for politisk handling end det revolutionære. Burkes analyse var grundlæggende, at revolutionen ikke ville skabe et bedre samfund, men erstatte en hævdvunden orden med anarki og kaos. Revolutionen var nok affødt af et krav om frihed, men Burke pegede på, at frihedskravet ville slå over i sin modsætning, at revolutionen ville bane vejen for et repressivt militært diktatur. En analyse af den revolutionære situations iboende dynamik, som historien har bekræftet ved flere lejligheder.

¹ Bogen findes i dansk oversættelse: Edmund Burke, *Tanker om den Franske Revolution*, Ribe 1987.

Men det afgørende spørgsmål er naturligvis hvorfor, det måtte gå sådan. I svaret på dette spørgsmål er vi tæt ved den principielle kerne i Burkes kritik. Selvom Burke specifikt angreb en radikal opfattelse af friheden, der hævdede at denne opstod gennem opgøret med autoritet og orden, er det karakteristisk, at Burke i sit konkrete opgør med de franske revolutionære problematiserede anskuelser, der knyttede sig til den liberale tradition, hvorfra Burke i øvrigt selv udgik. Burke tog afstand fra de teorier om samfundskontrakten, som de politiske filosoffer John Locke (1632-1704) hhv. Thomas Hobbes (1588-1679) havde formuleret, og som begge tog udgangspunkt i kontraktforholdet mellem individ og suveræn. I stedet for at tage fiktionen om en naturtilstand som udgangspunktet for den politiske tænkning, lagde Burke vægten på det eksisterende samfund, eller det forhold, at mennesket altid allerede er indlejret i en social kontekst. Ifølge denne klassiske, aristoteliske pointe var mennesket altså et samfundsvæsen, og dette måtte være grundlaget for bestræbelserne på at formulere en politisk teori. Burke talte om en generationskontrakt mellem de levende, de døde og endnu ufødte. Over for de franske revolutionære, der ville tilkæmpe sig friheden gennem opgøret med den sociale orden, pegede Burke således på, at frihed altid er konstitueret af en specifik samfundsmæssig orden, konkrete institutioner vokset frem over lang tid.

Et interessant træk ved Burke er, at han, selvom han i høj grad var en mand af oplysningstiden, der f.eks. forsvarede religiøse mindretals rettigheder, formulerede en vægtig kritik af oplysningstænkningens rationalisme og optimisme. Med et udtryk, der kan forvirre i dag, forsvarede Burke fordomme. Han afviste med andre ord, at mennesket kunne handle alene på baggrund af sin egen fornuft, og slog i stedet fast, at mennesket i kraft af at være samfundsvæsen baserede sine handlinger på en fond af viden og erfaringer opbygget gennem generationer. Mennesket var altså motiveret af andet end fornuft, og dertil kom, at det i sidste ende havde behov for at støtte sig til traditioner, skikke og institutioner, hvis det skulle trives. I denne afvisning af den rene rationalisme lå en påpegning af menneskets risikable karakter. For Burke afviste det optimistiske og urealistiske menneskesyn, der lå til grund for den radikale oplysningstæknings stærke tro på, at mennesket var naturligt godt og kunne leve på basis af sin egen fornuft. Den radikale franske oplysningsfilosof Rousseau (1712-1778) havde formuleret det således, at mennesket var frit, men overalt i lænker. Det var præcis denne tanke, Burke afviste. Kun ved at indgå i samfundslivet med de bånd og forpligtelser dette medførte kunne mennesket i det hele taget siges at være frit.

Selvom Burke afviste samfundskontraktteoriernes individualistiske forudsætninger, og selvom han forstod frihed som et resultat af en samfundsmæssig orden, kan man ikke karakterisere Burke som en antiliberal. Burke udgik selv af en liberal tradition, og var i mange henseender enig med filosof som Adam Smith, der af nogle regnes for liberalismens, eller i hvert fald markedsliberalismens fader. Ligesom filosofen David Hume og den moderate, såkaldt "skotske oplysning", som Burkes politiske filosofi i høj grad afspejlede, var der tale om en udpræget politisk skepticisme, der viste hen til forsøget på en realistisk vurdering af forholdet mellem menneske og samfund. For Burke drejede det sig om at gøre opmærksom på, at friheden var et skrøbeligt samfundsprodukt, der let kunne mistes, hvis man gav sig i kast med ideologisk utopisme. Og Burke var ikke modstander af forandringer, selvom han netop formulerede et forsvar for den bestående samfundsorden. Tværtimod slog han fast, at det var nødvendigt at forandre for at bevare. Et samfund, der ikke var i stand til at udvikle sig, var heller ikke i stand til at bestå.

EDMUND BURKE

(* 1729; † 1797)

Skal man kort opsummere den politiske pointe i Burkes kritik af den franske revolution må det være, at Burke og den konservatisme, der fulgte i hans spor, ville forsvare en konkret, erfaret frihed funderet i en bestemt samfundsorden mod radikale politiske projekter, som nok talte om frihed, men ville føre til kaos og derpå fornyet og forstærket ufrihed. I forhold til den liberalisme, der opstod i samme periode, kan det bemærkes, at den tidlige konservatisme på en gang forsvarede de substantielle mål, som den liberale frihedstradition var et udslag af, og samtidig problematiserede en række af dens antagelser. Derved fremstår konservatismen i traditionen efter Burke ikke som en resolut afvisning af liberalismen, men som et stadigt fornyet korrektiv.

Anderledes forholder det sig med den kritik, som diplomaten Joseph de Maistre formulerede på nogenlunde samme tid bl.a. med *Considérations sur la France* (1797).² I sit opgør med Den franske revolution vendte de Maistre ryggen ikke blot til Oplysningen som sådan, men også hele den frihedstradition, som Burke hægede så voldsomt om. I Joseph de Maistre var en decideret modoplysningstænk. Hvor Burke havde hævdet betydningen af de tilhørsforhold, mennesket allerede befandt sig i, og derfor ikke havde valgt, gik de Maistre skridtet videre og frakendte individets frie valg enhver positiv betydning. Burkes skepticisme og antropologiske realisme blev her til en afgrundsdyb pessimisme i vurderingen af mennesket. Mennesket var ikke alene risikabelt, men grundlæggende ondt. Derfor havde det et behov for at underkaste sig autoritet. Og denne autoritet måtte være absolut, ikke som hos Burke karakteriseret ved forskellige institutioner, der gennem en lang historisk proces havde tilpasset sig til og afstemt hinanden, men ved ren og udeleligt magt, der ikke måtte være funderet i rationalitet. I det hele taget var magt, snarere end frihed nøglebegrebet hos Joseph de Maistre, som blev en af ophavsmændene til en antiliberale konservativ tradition, der var udbredt – særligt i en række katolske lande – frem til første halvdel af det 20. århundrede.

1800-TALLETS KONSTITUTIONELLE KONSERVATISME

Den tidligste konservatisme formulerede et forsvar for en samfundsorden med rod i en førkapitalistisk, feudal epoke. På tværs af alle de væsentlige nationale skel mellem de konservative traditioner gik dette fællestræk igen. Konservatismen opstod altså som et forsvar for én bestemt før-kapitalistisk samfundsorden, et standssamfund præget af en stærkt hierarkisk struktur, og typisk domineret af kongehuset, kirken og adlen. Men når senere konservative under helt andre forhold er blevet ved med at vende tilbage til en skikkelse som Edmund Burke, skyldes det ikke hans forsvar for én specifik samfundsorden, men de mere generelle pointer, han anførte i og med dette forsvar. Denne dobbelthed er det vigtigt at have i mente, når man beskæftiger sig med konservatismens idéhistorie. Der er generelle argumenter, der går igen til forskellige tider, men konservatismen står samtidig i forskellige historiske situationer som forkæmper for en specifik samfundsorden. Ser vi på konservatismens situation i 1800-tallet kan man kort konstatere, at en antiliberale konservatisme, der forsvarede det bestående standssamfund, var udbredt. Da de krige, der fulgte i kølvandet på Den franske revolution endelig nåede deres afslutning med Napoleons nederlag i 1815 gik Europa ind i en periode kendt som restaurationen; en epoke karakteriseret ved, at det lykkedes de gamle regimer at slukke den revolutionære glød og stabilisere de politiske strukturer.

² Findes i engelsk oversættelse med et særdeles informativt forord af idéhistorikeren Isaiah Berlin: Joseph de Maistre, *Considerations in France*, Cambridge 1994.

Men dette var samtidig en position i defensiven. Særligt i århundredets anden halvdel var der en stadig bevægelse hen imod et mere borgerligt og demokratisk samfund, hvor magten gled over i hænderne på et borgerskab, der var præget af såvel liberale som konservative tanker. Der opstod med andre ord en udpræget borgerlig og konstitutionel konservatisme, hvis hovedanliggende var at sikre den borgerlige frihed og samfundets stabilitet i den tumultariske overgang fra stand- til classesamfund og fra landbrug- til industrisamfund. Allerede Edmund Burke havde som et led i sin kritik af Den franske revolution formuleret en skepsis mod den utøjlede folkevilje. I stedet for det rene demokrati, havde han forsvaret en politisk orden baseret på magtens tredeling, respekt for loven og balance mellem samfundets grupper. Forsøget på at forsvare en konstitutionel orden, der blev set som garanten for borgerlig frihed og civilsamfundets autonomi går igen som et ledemotiv i meget af 1800-tallets konservatisme. Problemet lød: hvordan forsvare den bestående borgerlige orden i en politisk virkelighed, hvor de brede, uuddannede og besiddelsesløse masser stod til at få stadig mere at sige?

Den franske aristokrat Alexis de Tocqueville (1805-1859) er et eksempel på en samfundstænk, der søgte at forlige frihed og orden ud fra den erkendelse, at der nemt kunne blive tale om modsætninger. Tocqueville sympatiserede ikke med den antiliberale gren af konservatismen, men frygtede det fremvoksende demokrati ville udvikle sig til et nivellerende massesamfund, hvor mennesket tabte sin personlighed og kun var interesseret i at søge øjeblikkets tilfredsstillelse. Tocqueville har ikke mindst med hovedværket *De la démocratie en Amérique* (1835-1840) inspireret mange senere konservative og liberale samfundstænkere, dels med sin analyse af det liberale samfunds fare for at udarte til et illiberal massesamfund, dels med sin undersøgelse af dette frie samfunds kulturelle og institutionelle forudsætninger, hvor Tocqueville kan siges at bekræfte og kvalificere de pointer, der hos Burke fremtræder som ideologiske postulater.³ Tocquevilles analyser endte med en vis pessimisme på den borgerlige ordens vegne; en pessimisme, der ikke rummede et svar på udfordringen fra massesamfundet, men snarere pegede i retning af den negative fascination af truslen fra masserne, der var udbredt i slutningen af århundredet.

Et svar på denne udfordring kom til gengæld fra britiske politiker Benjamin Disraeli (1804-1881), der udgør et andet centralt fokuspunkt i 1800-tallets konservatisme. Disraeli søgte både som politiker og forfatter at afgive et konservativt svar på industrisamfundets udfordringer, herunder konfrontationen mellem land og by samt modstillingen mellem de få velhavende og de pauperiserede masser. Afstanden mellem rig og fattig eller mellem kapitalisten og proletaren spillede netop den centrale rolle i den revolutionære socialisme, som Karl Marx formulerede i disse år. Teorien var, at modsætningerne i det kapitalistiske samfund ville blive stadig skarpere, middelklassen ville forsvinde, og til sidst ville proletariatet og borgerskabet stod i åben konfrontation over for hinanden i en revolutionære situation, der ville betyde det kapitalistiske samfunds endeligt. Disraeli erkendte, at folket med en berømt formulering af ham var blevet delt i to nationer, de rige og de fattige, der stod så fjernt fra hinanden, som beboede de forskellige planter. Men snarere end at puste til ilden, ville han forlige modsætningerne. Denne såkaldte *one-nation-conservatism* betød en bevægelse i retning

³ Bogen er i 2013 kommet i dansk oversættelse: Alexis de Tocqueville, *Demokrati i Amerika*, Kbh. 2013.

af en mere social bevidst platform, men også en øget vægt på de symboler og institutioner som kirken og kongehuset, der skulle binde folkets forskellige dele sammen og skabe det, vi i dag ville kalde sammenhængskraft.⁴ Lignende tanker finder vi i de fleste nord- og centraleuropæiske lande, i Danmark var der stærke elementer heraf i partiet Højre, og i Tyskland kendes det især fra Kansler Otto von Bismarcks såkaldte *Sozialkonservatismus*. På tværs af alle modsætninger de enkelte land imellem, går der en rød tråd frem til Første Verdenskrigs udbrud i 1914. Konservative approprierede den nationalisme, der i begyndelsen af det 19. århundrede havde været en revolutionær kraft. Konservatismen bevægede sig altså i social og national retning, og konservative søgte at formulere en fælles identitet, der var stærk nok til at sikre den historiske kontinuitet og sammenholdet mellem samfundets forskellige klasser i en situation, hvor en hastig moderniseringsproces og voksende klassemodsigelser manede truslen frem om nye revolutionære omvæltninger.

ET SPRING FRA HÅBLØSHEDEN

Mens hovedtendensen blandt konservative gik i retning af at forlige forandring med erfaring, opstod mod slutningen af det 19. århundrede en radikalkonservatisme, der helt afviste denne tilgang. Det vigtigste tidlige eksempel herpå er den franske forfatter Charles Maurras' (1868-1952) antiliberale, såkaldte integralnationalisme. En grundtanke var, at de institutioner, som andre konservative hængede om, allerede var undergravet af modernitetens dekadence. Særligt i lande, hvis historiske udvikling havde været præget af sådanne brud, at det var vanskeligt at knytte an til en historisk kontinuitet vandt radikalkonservatismens udbredelse. Det får ikke undre, at tiden efter Første Verdenskrig blev dens intellektuelle højdepunkt. I Tyskland opstod efter nederlaget i 1918 en position, der hævdede på en gang at være konservativ og revolutionær. I denne konservativrevolutionære ideologi lå et opgør med såvel liberalisme som socialisme og traditionel konservatisme. Den fatalistiske historiefilosof Oswald Spengler, der i *Untergang des Abendlandes* (1918-1923) hævdede således, at vesten havde udviklet sig fra levende, livsduelig kultur til størknet, formalistisk civilisation og nu stod foran undergangen.⁵ Derfor gjaldt det, ifølge en anden af positionens hovenavne, Arthur Moeller van den Bruck (1876-1925) ikke om at bevare det bestående, men at skabe det nye, der var værd at bevare. Den tyske jurist Carl Schmitt (1888-1985) spidsformulerede positionens radikale liberalismekritik. Inspireret af bl.a. Joseph de Maistre formulerede Schmitt på baggrund af en erkendelse af virkelighedens konfliktfyldte natur, en politisk teori, der slog fast, at enhver autoritet må bygge på et ikke-liberalt grundlag, og derfor afslørede liberalismen som en illusion, der i sidste ende ville undergrave den politiske enhed. I sit opgør med liberalismen og det parlamentariske demokrati fastslog Schmitt nødvendigheden af en stærk, autoritær statsmagt.⁶

⁴ Blandt Disraelis mange udgivelser kan nævnes pamfletten *The Vindication of the English Constitution* (1835) og *Sybil, or The Two Nations* (1845). Ingen af bøgerne af specielt læsværdige for et moderne publikum, i stedet kan man læse mere generelt om de britiske konservative i Robert Blake, *The Conservative Party from Peel to Major*, London 1997.

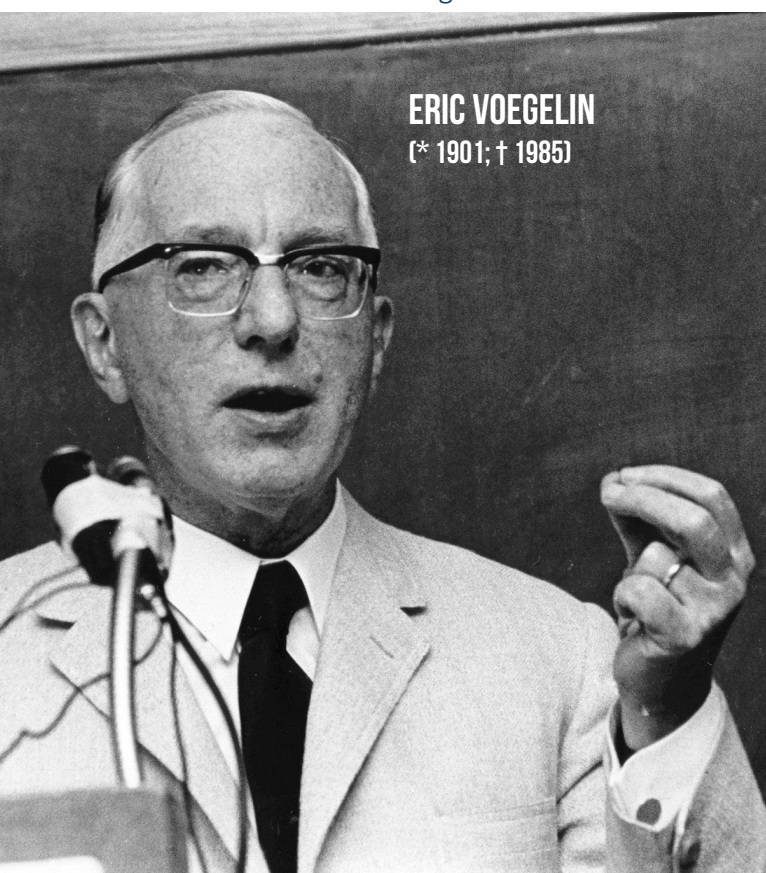
⁵ Bogen findes i forkortet udgave i dansk oversættelse Oswald Spengler, *Vesterlandets undergang – Omrids af en verdenshistoriens morfologi*, Kbh. 1962.

⁶ Lektor i statskundskab har skrevet en god introduktion til Schmitt med bogen *Carl Schmitt*, Kbh. 2011. På dansk findes flere af Schmitts værker oversat bl.a. Carl Schmitt, *Det politiske Begreb*, Kbh. 2002

Selvom forholdet mellem de radikalkonservative intellektuelle og den fascisme, der opstod i samme periode, var præget af stærk ambivalens og vekslede mellem fascination og sympati på den ene side og afstandstagen og modstand på den anden, var det uundgåeligt, at radikalkonservatismens skæbne besegledes af fascismen sejr og derpå følgende nederlag før og efter Anden Verdenskrig. I det hele taget betød Anden Verdenskrig et afgørende brud i forhold til megen konservativ tænkning. Selvom f.eks. Carl Schmitt aktuelt oplever en renæssance blandt kritikere af liberalismen blandt såvel konservative som venstreorienterede, har det først og fremmest været det radikale højres intellektuelle som tyskeren Armin Mohler (1920-2003) og franskmændene Alain de Benoist (1943-), der har trukket linjen videre efter mellemkrigstidens antiliberala radikalkonservatisme. Krigen lukkede effektivt den radikalkonservative option og understregede samtidig nødvendigheden af en konservativ kritik af overdreven statslig autoritet og den moderne totalitarisme, som havde manifesteret sig i og med fascismen og kommunismen.

KRITIKKEN AF DEN POLITISKE RELIGION

Edmund Burke havde bemærket, at man med Den franske Revolution stod over for noget afgørende nyt. Den var ikke blot en politisk omvæltning i almindelig forstand, men en bevæbnet, religiøs doktrin, der førte krig mod tradition og kristendom. Den konservative, tyske filosof Eric Voegelins (1901-1985) indflydelsesrige kritik af den politiske religion kan forstås i denne sammenhæng. Voegelin selv var flygtet fra Østrig, hvor han underviste, da Nazi-Tyskland annekterede landet i 1938. Samme år udgav han værket *Die politische Religionen*, hvor han med udgangspunkt i kristendommens skel mellem det dennesidige og det hinsidige analyserede et iboende træk i de moderne ideologier til at blande det verdslige og det guddommelige sammen. Tanken, der blev uddybet i hovedværket *The New Science of Politics* fra 1951, lød med andre ord: Fordi man i den moderne verden ikke længere regnede med Gud, optrådte ideologierne som religionserstatninger.⁷ Hvor man altså i en kristen funderet orden kunne erkende, at det dennesidige altid ville være uperfekt, troede den moderne ideolog, at han kunne skabe et gudsrige i denne verden. I virkeligheden kritiserede Voegelin dermed selve den optimisme angående menneskets evne til ved hjælp

ERIC VOEGELIN
(* 1901; † 1985)

af sin fornuft at gennemskue verden og selv være historieskabende. Såvel fascismen som kommunismen var eksempler på idéer, der ikke ville acceptere, at mennesket og verden var ufuldkomne, og hævdede at udgøre systemer, der sad inde med en særlig viden, *gnosis* med Voegelins udtryk, om verdens egentlige beskaffenhed. Hvor fascismen i dens nazistiske variant f.eks. mente at kunne tilbageføre politiske og sociale fænomener til spørgsmål og race og blod, troede marxismen, at det var muligt at reducere dem til økonomiske relationer og klassekamp. I begge tilfælde dannede denne *gnosis* baggrunden for radikale, revolutionære ideologiske bestræbelser, der indebar hvad, Voegelin betegnede som en *immanentisering af eskaton*, et forsøg på at realisere en fuldkommen politisk orden i det dennesidige, at skabe gudsriget på jord.

⁷ Samtlige Eric Voegelins værker forefindes på engelsk. Henrik Gade Jensen har skrevet en introduktion *11 konservative tænkere*.

Det var samme indstilling, der lå bag den ideologiske nydannelse af konservatismen i flere europæiske lande. I Tyskland, Italien og til dels Frankrig reformuleredes konservatismen og genopstod i form af kristendemokratiske partier. En hovedinspiration var den franske filosof Jaques Maritain (1882-1973), der formulerede en slags teocentrisk humanisme, som han kaldte for personalisme. Det var et forsøg på at begrebsliggøre samfundets orden i et opgør med såvel fascismen og kommunismen som det moderne samfunds materialisme og liberale individualisme. Idéhistorisk gik positionens rødder egentlig tilbage til en traditionalistisk og antiliberal, katolsk konservatisme, men i forhold til denne var den kendetegnet ved, at Maritain f.eks. i *Christianisme et démocratie* (1943) fuldt ud omfavnede begreber som demokrati og menneskerettigheder, der blev opfattet som udspringet af en kristelig, vesterlandsk tradition.⁸ Egentlig blev den ideologiske nydannelse til i mødet mellem tre ideologiske strømninger: En værdikonservatisme orienteret med bevarelsen af traditionelle kristne værdier, en accept af det liberale demokrati som rammen om det politiske liv, og endelig en udpræget teknokratisk indstilling. Det sidste forhold fortjener en uddybning. Konservatismen havde altid betonet, at samfundets opretholdelse afhang af stærke institutioner. Det nye var, at denne tanke nu udvides til at legitimere nye teknokratiske institutioner, der administrerede den moderne interventionistiske stat, der greb aktivt ind i såvel markedet som civilsamfundet. Det er bemærkelsesværdigt, at kristendemokratiets værdikonservative kritik af ideologierne ledte over i en udpræget teknokratisk institutionalisme, som vi blandt andet kender fra Den Europæiske Union, hvis fædre havde rod i den kristendemokratiske bevægelse. En årsag hertil var, at kristendemokratismen reagerede imod mellemkrigstidens ophedede ideologiske klima, truslen fra massedemokratiet og den nationalisme, som opfattedes som en sækulær erstatningsreligion. Selvom kristendemokratismen havde sit udgangspunkt i en kristeligt funderet kultur- og modernitetskritik blev den snart en teknokratisk strukturkonservatisme, der søgte at afpolitiserer den politiske debat og erstatte de ideologiske slagsmål med teknokratisk autoritet.

GRÆNSER FOR POLITIK

Afpolitisering er i det hele taget et vigtigt begreb, hvis man vil forstå retningen i europæisk konservatisme i den umiddelbare efterkrigstid. Dette er den såkaldte liberalkonservatisme et andet eksempel på. Selvom der eksisterede en markant konservativ liberalismekritik har der reelt set aldrig været vandtætte skodder mellem konservatismen og liberalismen, hvilket allerede fremhævelsen af Burke som konservatismens fader understreger. Og fra slutningen af 1800-tallet betød en række udviklinger, at trådene vikled sig tættere om hinanden. For det første udgjorde de socialistiske partiers fremmarch for såvel konservative som liberale en politisk udfordring. For det andet delte mange konservative og mange liberale en kritik af den politisk økonomiske tænkning, der opstod efter Første Verdenskrig, som understregede, at det var den moderne stats opgave at regulere det økonomiske liv i samfundet. For det tredje visnede efter Anden Verdenskrig resterne af den traditionelle antiliberala konservatisme bort, og endeligt var liberalismebegrebet i mange lande undergået en udvikling, således, at det ikke længere betegnede en statskritisk laissez-faire position, men en frisindet, socialliberal position, hvilket betød, at klassisk liberale blev at opfatte som konservative, i den forstand, at de netop kæmpede for en liberal orden, der enten var afviklet eller under stærkt pres, og desuden ikke passede ind i den liberale mainstream.

⁸ Bogen er oversat til engelsk, ligesom det er tilfældet med flere af Maritains skrifter. Jaques Maritain, *Christianity and Democracy, and The Rights of Man and Natural Law*, San Francisco 2011. For en introduktion af Maritain som konservativ filosof se Noël O'Sullivan, *Conservatism*, London 1976, s. 132f.

Den østrigske økonom Friedrich von Hayek (1899-1992) befandt sig netop i spændingsfeltet mellem liberalisme og konservatisme. Hayek reagerede som økonom og samfundstænkner mod den udvikling, der havde præget de vestlige demokratier siden 1930'erne. Som følge af den mistillid, der var opstået mod det frie marked og den uregulerede kapitalisme i kølvandet på depressionen, havde de vestlige samfund bevæget sig i retning af en statsligt reguleret markedsøkonomi. Men dermed var staterne, ifølge Hayek trådt ind på en sti, der ledte mod det totalitære samfunds trældom – en tanke han spidsformulerede i *The Road to Serfdom* fra 1944.⁹ Hvad Hayek formulerede var en lære om grænserne for politisk handling. Men hvor den teknokratisk orienterede konservatisme søgte en afpolitisering gennem teknokratiet, var det hos Hayek det frie marked, der udgjorde den centrale apolitiske sfære. Hayek knyttede denne bestræbelse til en indsigt i forudsætningen for, at en samfundsmæssig orden kunne siges at konstituere frihed. Den centrale pointe var, at friheden var udelelig: Man kunne kun have et frit, demokratisk samfund, hvis man samtidig havde frie markeds kræfter og privatejendomsret. Kapitalisme og demokrati hørte sammen. Derfor måtte opgaven i en tid, hvor det økonomiske liv blev stadig mere reguleret, og hvor velfærdsstaten gik ind på stadig flere områder, blive et forsvar for det frie marked.

Mens det er omdiskuteret om Hayek overhovedet kan betegnes som konservativ – han afviste det selv – er det en anden sag med den samtidige britiske filosof Michael Oakeshott (1901-1990), der bredt anerkendes som en af den moderne konservatismes fremmeste eksponenter. På lige fod med Hayeks kan Oakeshotts tænkning forstås som afpolitiseringsbestræbelse, der pointerer grænserne for politik. Men hvor Hayek lagde vægten på skæringspunktet mellem politisk filosofi og økonomi, var Oakeshotts udgangspunkt snarere spændingsfeltet mellem erkendelsesteori og politisk handling. På den baggrund formulerede han en skarp kritik af det, han betegnede rationalismens politik.¹⁰ Kritikken blev formuleret på baggrund af et skel mellem to vidensformer: På den ene side en teknisk rationalitet, som lader sig sætte på begreb, kan formuleres og skrives ned. Og på den anden side en praktisk rationalitet, som udgøres af en "tavs" viden, der vanskeligt lader sig formulere, og netop erhverves gennem praksis. Der er med andre ord forskel på en dygtig kok, og en mand, der kan koge bogen forfra og bagfra. Et andet omdrejningspunkt inden for Oakeshotts politiske filosofi er skellet mellem *enterprise associations* og *civil associations*. Førstnævnte betegner et fællesskab om realiseringen af bestemte fælles mål, mens det andet betegner et fællesskab konstitueret af fælles regler, procedurer mv., men hvor individerne i dette fællesskab ikke er bundet sammen om realiseringen af et fælles mål.

Når Oakeshott kritiserede den moderne, intervenerende stat og de politiske ideologier skyldtes det, at der i begge tilfælde var tale om forsøg på at løse verdens komplekse problemstillinger på baggrund af en artikuleret, teknisk rationalitet, der så bort fra den virkelighed, hvori der skulle handles politisk. Den moderne stat tenderer med andre ord til at handle som en *enterprise association*. Men det gode samfund kan netop ikke skabes gennem bevidst politisk handling. Statens og lovgivningsmagten skal altså ikke handle ud fra ønsket om at realisere et bestemt formål, men skabe, eller rettere opretholde, en lovgivningsmæssig ramme, inden for hvilket civilsamfundets institutioner og traditioner kan udvikle sig af sig selv.

⁹ Bogen findes oversat til dansk F.A. Hayek, *Vejen til Trældom*, Kbh. 1981

¹⁰ Det bedste udgangspunkt for læsning af Oakeshott er Michael Oakeshott, *Rationalism in politics and other Essays*, London 1962. Søren Hviid Pedersen har skrevet en introduktion i *11 konservative tænkere*.

Selvom retningen i Hayeks og Oakeshotts kritik af den moderne, teknokratiske velfærdsstat, der intervenerende i samfundslivets forskellige sfærer er ens, består der en ikke ubetydelig forskel i den prioritet Hayek giver forsvaret for den frie markedsøkonomi i forhold til Oakeshotts fokus på den orden, der konstitueres i og med civilsamfundets institutioner. Man kan overordnet sige, at sidstnævnte tilgang i højere grad åbner for muligheden af en konservativ kritik af markedet, i det omfang dette tænkes at erodere civilsamfundet og måske undergrave sine egne forudsætninger.

TRADITION OG STATSKRITIK

Mens konservatismen har en lang historie i Europa, er den som et artikuleret ideologisk standpunkt et relativt nyt fænomen i USA. Før 1950'erne var der ikke nogen nævneværdig konservativ tradition i landet, hvor en udbredt opfattelse var, at liberalismen udgjorde nationens sjæl. Landets position som den ene af to poler i Den kolde krig, der netop var en verdensomspændende ideologisk borgerkrig, udgjorde en væsentlig årsag til, at dette ændrede sig i løbet af 1950'erne. Dertil kommer, at USA siden 1930'erne havde været præget af en række af de samme tendenser som Europa. Ligesom i Europa var idealet om en stærk, interventionistisk stat vokset frem i kølvandet på depressionen i 1930'erne. Og der var opstået en række skismaer inden for liberalismen om forholdet til den intervenerende stat og til kommunismen. I USA kom begrebet liberal efterhånden til at betegne en position, der strakte sig fra venstrefløj til midten af det politiske spektrum. Traditionelle amerikanske, og i en vis forstand netop liberale, værdier var altså under pres såvel indefra som udefra, og dermed var jorden gødet for det, som i samtiden blev døbt *New Conservatism*, en intellektuelt funderet, konservativ bevægelse.

Litteraten Russel Kirk (1918-1994) var en af dem, der satte ord på denne konservatismes ideologiske selvopfattelse med bogen *The Conservative Mind* (1953), hvor han med udgangspunkt i Edmund Burkes kritik af Den Franske Revolution rekonstruerede en anglo-saksisk konservativ tradition udgjort af britiske og amerikanske politikere, samfundstænkere og forfattere.¹¹ I forhold til de samtidige ideologiske udviklinger i Europa, hvor Hayek og Oakeshott lagde vægt på den samfundsmæssige orden som et spontant, historisk konstitueret fænomen, skinner det i øjnene, at Russel Kirk lagde afgørende vægt på forbindelsen mellem kristendommen og den samfundsmæssige orden. Kirk satte i en vis forstand lighedstegn mellem samfundsmæssig orden som sådan og Amerikas traditionelle, kristeligt funderede kultur. Hans position var altså udpræget traditionalistisk, og han genhævede således i *The Conservative Mind* modsætningsforholdet mellem konservatismen og oplysningstænkningen, og afgrænsede den konservative tradition til dem, der videreførte denne modsætning.

Den modernitetskritiske understrøm i den konservative tradition, Kirk rekonstruerede, foregreb et træk, der kom til at definere den amerikanske, konservative tradition: Den var ikke, som dens europæiske modpart, formuleret inden for rammerne af en social, kulturel og politisk orden, den ville forsvare, men egentlig som en kulturkritisk modposition, der ikke alene rettede skytset mod kommunismen, men også mod væsentlige dele af USA's selvforståelse. Mere generelt var der tale om en resolut afvisning af de linjer i landets liberale tradition der førte over i en moderne socialliberal position, som de nye konservative opfattede som ude af i stand til at beskytte det frie samfund.

¹¹ I dansk sammenhæng er Kirks konservatisme f.eks. blevet taget op af Jesper Langballe i artiklen "Konservatisme – skitse af en åndslinie fra Edmund Burke til Ronald Reagan" i Tidehverv 1985, s. 103-122.

Intet sted blev linjen trukket klarere op end i tidsskriftet *National Review*, der blev grundlagt af William F. Buckley (1925-2008) i 1955. Tidsskriftet udgør en milepæl i udviklingen af en amerikansk konservatisme, fordi det formåede at samle forskellige strømninger inden for det konservative spektrum til én bevægelse. Ud over Kirks traditionalisme, udgjordes grundpillerne for den amerikanske konservatisme af klassisk liberale, såkaldt libertarianere, der blandt andet var inspireret af Hayek, samt ikke mindst en stor gruppe, der først og fremmest var motiveret af en udtalt antikommunisme. Ud over Buckley selv, var det ikke mindst filosofen Frank S. Meyer (1909-1972), der var ansvarlig for udformningen af denne sammensmeltning af forskellige idéstrømninger til en position, en såkaldt fusionisme.¹² Et træk ved den amerikanske konservatisme er, at netop ikke gjorde op med den klassiske minimalstatsliberalisme, selvom den vendte sig nok så skarpt mod den eksisterende liberale tradition i landet. Tværtimod blev den klassiske liberalisme i USA i langt højere grad end i Europa at opfatte som en integreret del af konservatismen.

DEN NEOLIBERALE VENDING

Når forholdet mellem klassisk liberalisme og konservatismen i USA, ikke blot er af anekdotisk interesse skyldes det den bl.a. den dominerende position, konservatismen efterhånden fik i landet. For med udgangspunkt i denne brede, konservative koalition lykkedes det efterhånden konservative strømninger at dominere det ene af USA's to store partier, Republikanerne. Da Ronald Reagan (1911-2004) blev valgt til præsident i 1981 markerede det kulminationen for den konservative bevægelse, der var opstået i 1950'erne. På et helt overordnet plan kan man sige, at Reagans politik netop var præget af forsvaret for den frie markedsøkonomi, forsvaret for traditionelle kristelige værdier og en indædt kamp mod kommunismen og således afspejlede strukturen i den konservative bevægelse. I Storbritannien var Margaret Thatcher (1925-2013) blevet premierminister i 1979. Det betød ikke blot et opgør med den britiske velfærdsstat og en omfattende privatisering og deregulering af landets kriseramte økonomi, men også et brud med den teknokratiske socialkonservatisme, der havde præget det konservative parti i traditionen efter Disraelis one-nation-conservatism. Den ideologiske inspirationskilde til dette opgør var først og fremmest Hayek, hvis tanker nu reaktualiseredes og fik paradigmatisk betydning for den politiske konservatisme. Aksen Reagan-Thatcher betød en ny opfattelse af, hvad det ville sige at være konservativ.

Selvom opgøret med den teknokratisk-institutionalistiske position ikke slog lige stærkt igennem i alle konservative partier, satte den et solidt fodaftryk i alle vestens konservative bevægelser. Den ideologiske udvikling kan beskrives som en neoliberal vending, hvor præfikset indikerer tre forhold: For det første, at her var tale om en reaktualisering af en marginaliseret position inden for liberalisme. For det andet at den i høj grad reaktualiseredes inden for rammerne af en konservativ ordenstænkning og således kobledes med forsvaret for den borgerlige orden og traditionelle moralske værdier. For det tredje, at her var tale om en vending, der ikke alene fik ideologisk indflydelse på højrefløjen, men så at sige indvarslede en ny tidsånd præget af fornyet tro på markedsøkonomien og en forstærket individualisme.

¹² Den bedste fremstilling af den intellektuelle konservatisme i USA findes i George H. Nash, *The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945 - Thirtieth-Anniversary Edition*, Wilmington, Del 2006.

DEN SKRØBELIGE KAPITALISME OG DEN GLOBALE ORDEN

En anden indflydelsesrig strømning, der er udgået fra USA, er den såkaldte neokonservatisme, som opstod blandt intellektuelle, der tidligere havde befundet sig på den amerikanske centrum-venstrefløj og forstod sig selv som liberale. Neokonservatismen udsprang af den amerikanske koldkrigsliberalismes antikommunistiske højrefløj, hvis selvforståelse kom til udtryk i bogen *The Vital Center* fra 1949 skrevet af den liberale historiker Arthur Schlesinger jr. Selvom neokonservatismen i dag associeres med en udenrigspolitisk doktrin, et krav om at udbrede det vestlige demokrati – om nødvendigt med militær magt – repræsenterede den i udgangspunktet noget ganske andet.¹³ Irving Kristol (1920-2009), der var redaktør for tidsskriftet *The Public Interest*, som blev bevægelsens intellektuelle epicenter, definerede de neokonservative som "liberals mugged by reality".¹⁴ De neokonservative var i modsætning til kredsen omkring *National Review* ikke modstandere af den amerikanske velfærdsstat og ville ikke rulle statsmagten tilbage. De identificerede sig ikke med den konservative bevægelse i øvrigt og mange tidlige neokonservative støttede vedblivende Demokraterne. Men de var skeptiske over for graden af statslig indblanding i civilsamfundet. En af grundpillerne i den tidlige neokonservatisme var en sociologisk funderet kritik af de storstilede velfærdsprogrammer, der prægede amerikansk politik fra slutningen af 1960'erne. De pegede på, at velfærdsprogrammerne kunne vise sig at være kontraproduktive. Snarere end at skabe acceptable sociale vilkår, kunne de medvirke til at undergrave civilsamfundets fællesskaber, familierne og det individuelle ansvar i de udsatte grupper. Dermed ville de svage blive fastholdt i fattigdom. De neokonservative lagde afgørende vægt på civilsamfundets institutioner, de lokale fællesskaber og ikke mindst kirkerne; hele det mellemlag, der knyttede samfundet sammen, integrerede det i sig selv og formidlede mellem stat og individ. Endelig satte de neokonservative sig, som en følge af ovenstående, ud over liberalkonservatismens idé om, at det frie samfund afhang af et frit og ureguleret marked. I stedet fremhævede de markedsstrukturens og kapitalismens labile karakter. F.eks. byggede det frie marked på en kulturelt betinget og institutionelt forankret etik, som det selv var med til at undergrave.

Ligesom neokonservatismens relativt positive holdning til statsmagten kan dens ofte idealistiske udenrigspolitiske doktriner, der har kendetegnet den siden 1990'erne, føres tilbage til dens udgangspunkt på den amerikanske liberalismes antikommunistiske venstrefløj. Da den kolde krig var forbi insisterede indflydelsesrige neokonservative intellektuelle som historikeren Robert Kagan (1958-) på, at USA ikke af den grund måtte vende tilbage til den isolationistiske udenrigspolitik, som karakteriserede landet før Anden Verdenskrig. Den kolde krig havde efterladt USA som hegemon, og hermed fulgte en forpligtelse på at sikre og udbrede en liberaldemokratisk orden i hele verden. En anden markant intellektuel, der hørte til den nye generation af neokonservative, var politologen Francis Fukuyama (1952-), der formulerede samme tanke i form af et ambitiøst historisk postulat i værket *The End of History and the last Man* fra 1992.¹⁵ Ifølge Fukuyama havde moderniteten været præget af en ideologisk konflikt mellem forskellige styreformere, men med fascismens nederlag i Anden Verdenskrig og kommunismens i Den kolde krig stod det liberale demokrati tilbage som sejrherre, hvorved den historiske proces var afsluttet. Der var ikke længere alternativer til den liberaldemokratiske orden, som alle politiske systemer over tid ville nærme sig. Teoriens universalistiske overtoner implicerede et argument for USA's forpligtelse til at intervenere til fordel for demokratiet i verdens brændpunkter.

¹³ På dansk findes en udmærket introduktion af Henrik Gade Jensen af fænomenet: Henrik Gade Jensen, "Den amerikanske nykonservatisme – En introduktion", *Nomos* nr. 1 2005, s. 57-87.

¹⁴ En god introduktion til Kristols forfatterskab, såvel som til neokonservatismen er Irving Kristol, *Neoconservatism – The Autobiography of an Idea*, New York 1995.

¹⁵ Bogen findes i dansk oversættelse: Francis Fukuyama, *Historiens afslutning og det sidste menneske*, Kbh. 2006.

Med Irak-krigens forløb er neokonservatismen i manges øjne blevet diskrediteret, og der findes også en stærk indre, amerikansk konservativ kritik af positionen, en såkaldt *paleokonservatisme*, der bl.a. baserer sig på den amerikanske, konservative traditionalisme og helt afviser neokonservatismen som en konservativ position. Men man kan også hævde, at neokonservatismen, selv uden bred folkelig opbakning, har etableret sig som en af hovedsøjlerne i den konservative mainstream i dagens USA bl.a. i kraft af et vidtforgrenet netværk af tanketænke. Snarere end at være et overstået kapitel, synes neokonservatismen at angive et spor, som fremtidens konservatisme kan udvikle sig ad.

TRÆK AF NYERE KONSERVATIV SAMFUNDSTÆNKNING

Man skal være varsom med at tegne modsætningen for skarpt op mellem de forskellige positioner inden for moderne konservatisme, ligesom ethvert forsøg på at kategorisere individuelle samfundstænkere løber en risiko for at ende i grovkornet generalisering. Men som den paleokonservative kritik af neokonservatismen antyder, findes der unægtelig en tendens inden for konservatismen til at problematisere eller endog helt forkaste den model, som bl.a. neokonservatismen bygger på.

I et overordnet perspektiv er en af de ting, som har kendetegnet hovedstrømmen af konservativ politik og konservativ samfundstænkning efter Anden Verdenskrig en tilnærmelse til liberalismen på forskellige niveauer. Selvom det er fejlagtigt at forestille sig dette som en gradvis bevægelse, hvor konservatismen er blevet og vil blive stadig mere liberal, kan man konstatere en række forskellige måder at sætte relationen på, som hver på sin måde tager udgangspunkt i antagelsen om enten et fælles ideologisk tankegods, eller i hvert fald et sammenfald i mere konkrete politiske og ideologiske mål. Det er præcis dette forhold, der på forskellig vis er til debat i nyere strømninger inden for konservatismen. Men ligesom der er blevet afgivet vidt forskellige svar på, hvordan og hvorvidt konservatisme og liberalisme havde noget at være fælles om, kommer også revisionen af dette fælleskab i mange forskellige former, med mange forskellige fokusområder og med skiftende radikalitet. I alle tilfælde er genforhandlingen af konservatismens forhold til det liberale – i meget bred forstand – et markant træk i moderne konservativ samfundstænkning.

Et spor i denne genforhandling har sin rod i en bredere debat inden for den politiske filosofi og etikken. Der har inden for etikken således været en genopdagelse af den klassisk aristoteliske dydsetik, bl.a. foranlediget af moralfilosoffen Alisdair MacIntyres *After Virtue* (1981).¹⁶ Dydsetikken hævder grundlæggende, at det gode liv er et, hvor mennesket tilegner sig dyder som rodfæstede karaktertræk og dermed sætter sig selv i stand til det gode liv og menneskelig blomstring. Hvad end disse dyders substantielle indhold afgøres af menneskets natur eller den kulturelle kontekst, hvori mennesket befinder sig, er det altså pointen, at det enkelte menneske må bestræbe sig på at tilegne sig dem. Det gode liv opnås ikke gennem forkastelsen af alle hævdvundne normer. En konservativ filosof som John Kekes (1936-) har på den baggrund med bogen *Against Liberalism* (1998) formuleret en konservativ kritik af den moderne og i høj grad liberale betoning af individets autonomi på bekostning af en samfundsmæssig moral, der fremmer dyder og sætter skranker for laster. Det er værd at bemærke, at man med dydsetikken er tilbage ved den tilværelsesforståelse, der prægede blandt andre Edmund Burke og Tocqueville, hvor den politiske bestræbelse ikke går i retning af at facilitere en stadig emancipation, men at opretholde institutioner og fællesskaber, der faciliterer menneskelig blomstring.

¹⁶ Henrik Gade Jensen introducerer til MacIntyre i *11 konservative tænkere*.

Genopdagelsen af dydsetikken har en klar forbindelse til den såkaldte kommunitarisme, en intellektuel strømning, der igennem mange år har søgt at formulere et alternativt udgangspunkt for politisk tænkning, som ikke tager udgangspunkt i individet eller staten, men i de nære fællesskaber, mennesket indgår i. Som med dydsetikken gælder det, at strømningen ikke kan siges at knytte sig snævert til konservatismen, men kommunitarismen har dels reaktualiseret, traditionelt konservativt tankegods, dels banet nye veje for den politiske tænkning i det hele taget, der igen har påvirket konservatismen. Ét markant eksempel på en moderne, kommunitær konservatisme findes man f.eks. hos den britiske filosof Phillip Blond (1966-), der i bogen *Red Tory* fra 2010 har søgt at udstikke retningen for en konservativ position, der er kritisk over for såvel venstrefløjen som arven efter Thatcher og lagde afgørende vægt på at genskabe sammenhængskraften i de britiske lokalsamfund.¹⁷

Det er imidlertid særligt ét fællesskab, der har været omdrejningspunkt for konservatismen i de senere år, særligt i Europa. Som en reaktion på globaliseringen og den stadige integration i EU er begreber som nationalstat, folk og kultur (atter) blevet væsentlige bestanddele i konservatismens vokabularium. Bekymringen over globaliseringen, der ikke sjældent opleves som en ideologisk funderet "liberal globalisme", har givet sig udslag i såvel meget radikale, ideologiske reaktioner, som genhævdelse af positioner, inden for konservatismens traditionelle spektrum. På den ene side kan man tale om en genopdagelse af mellemkrigstidens radikalkonservative modernitetskritik, bl.a. inden for "det nye højre", men også bredere, f.eks. hos politiske filosof John N. Gray (1948-) hvis radikale kritik af den moderne, globale kapitalisme nogle gange opfattes som konservativ. På den anden side finder vi en filosof som briteren Roger Scruton (1944-), der eksemplificerer en bestræbelse på at hævde en særegen konservativ position, der nok adskiller sig fra liberalismen, uden at der af den grund lægges på til et radikalt opgør med den liberale samfundsorden som sådan. Hans meget omfattende filosofiske og æstetiske forfatterskab inkluderer bl.a. klassikeren *The Meaning of Conservatism* (1980) og *The Need for Nations* (2004).¹⁸ Mens *The Meaning of Conservatism* var et forsøg på op imod 1980'erne dominerende liberalkonservatisme at identificere en konservativ "dogmatik", er *The Need for Nations* en påpegning af, at et moderne demokrati forudsætter en nation, fordi nationen netop udgør det fællesskab, der skaber den samhørighed, der er selve forudsætningen for en velfungerende demokratisk retsstat. Her er altså ikke tale om en afvisning af det moderne samfunds liberale grundlag, men snarere end besindelse på den bestående samfundsordens rødder, institutionelle og kulturelle forudsætninger. Det drejer sig om at forstå, at vores samfund er indlejret i en partikulær sammenhæng, selvom vi kan have en tendens til at opfatte det som en realisering af universelle og absolutte værdier.

¹⁷ På dansk findes en oversættelse af den artikel, der udgjorde grundlaget for Phillip Blonds bog: Phillip Blond, "Rød Tory", Årsskriftet Critique 2009, s. 2-8.

¹⁸ Sidstnævnte findes som den eneste af Scrutons bøger i dansk oversættelse: Roger Scruton, *Nationernes nødvendighed*, Kbh. 2005. Kasper Støvring har skrevet en introduktion til Scrutons nationalkonservatisme i *11 konservative tænkere*.

SAMUEL HUNTINGTON
[* 1927; † 2008]

Det samme kan siges at gøre sig gældende for det sidste navn, der her skal fremhæves: den amerikanske politolog Samuel Huntington (1927-2008). Huntington udgav i 1993 det paradigmatisk værk *The Clash of Civilizations* som et direkte svar på Francis Fukuyamas *The End of History*.¹⁹ Hvor Fukuyama hævdede, at historien var afsluttet med det liberale demokratis sejr, pegede Huntington på, at man tværtimod stod over for nye konfliktlinjer, der ville træde i stedet for det ideologiske skel, der havde præget Den kolde krig. Fremover

ville forskellige overordnede kulturkredse, civilisationer, støde sammen kulturelt og politisk også i form af væbnede konflikt. Frem for en stadig mere udbredt accept af det liberale demokrati ville verden blive præget af konflikter mellem bl.a. vesten og den islamiske verden, Rusland og Kina. Da terrorister angreb World Trade Center 11. september 2001, blev det af mange set som en bekræftelse af Huntingtons tese. Efterfølgende har man også kunnet pege på Kinas hastige opstigen til verdensmagt, den nationalistiske drejning i russisk politik og BRIKS-landenes øgede, politiske selvbevidsthed som forhold, der kunne bekræfte tesen. Der er kort sagt en tendens til at genbekræfte lokale, ikke vestlige værdier og politiske traditioner i mødet med globaliseringen, hvorfor denne ikke blot kan forestilles som en fremadskridende vestliggørelse af de ikke-vestlige samfund.

Men selvom idéen om civilisationernes sammenstød er et opgør med forestillingen om den uproblematiske globale udbredelse af en vestlig, liberaldemokratisk orden til hele verden, og således rummer en principiel kritik af en liberal universalisme, taler Huntington ikke for et opgør med den liberale orden i vesten. Tværtimod bliver konsekvensen af tesen om civilisationernes sammenstød en konstatering af nødvendigheden af at forsvare de værdier, som præger vesten, i en verden, hvor netop disse værdier i stigende grad vil blive problematiseret eller endog forkastet. De skal populært sagt ikke forsvares fordi de er universelle, men fordi de er vestlige og udgør definerende træk ved netop vores civilisatoriske orden.

Analysen ligger i så henseende helt i forlængelse af den indflydelsesrige bestemmelse af konservatismen, som Huntington formulerede i 1957 med artiklen *Conservatism as an Ideology*. Huntington polemiserede her mod eksempelvis Russel Kirks forsøg på at identificere en klart afgrænset konservativ genealogi, og udlagde i stedet konservatismen som en position, der opstod i en særlig historisk situation, hvor den bestående institutionelle orden blev udsat for pres i form af en radikal kritik. Konsekvensen af denne indsigt er den dobbelte, at det ikke – i amerikansk sammenhæng i hvert fald – gav mening at tale om en antiliberal konservatisme, da en sådan position tværtimod ville være et udslag af radikalisme, og samtidigt at det var fornuftigt at være konservative for den, der ville forsvare en i øvrigt liberal orden mod en radikal, samfundsundergravende trussel.

¹⁹ Se også den danske oversættelse: Samuel Huntington, *Civilisationernes sammenstød*, Kbh. 2007.

FRANCIS FUKUYAMA
[* 1952]

TANK&TÆNK

CEPOS

FIND FLERE MATERIALER PÅ
WWW.CEPOS.DK/TT